

IMANENCIA TRANSCENDENCIA

Rozhovor

Jany Babušiakovéj

so Zorkou Lednárovou

THE IMMANENCE OF TRANSCENDENCE

A conversation between
Jana Babušiaková and Zorka Lednárová

THE IMMANENCE OF TRANSCENDENCE

THE IMMANENCE OF TRANSCENDENCE

"In recent years, my changed health condition has become an inevitable part of my creative work. My illness forced me to become confronted with my body, its limitations, fragility, my dependence on assistive devices and medications, and all of that naturally became part of my work. The wheelchair has become a creative tool – an extended hand, a paintbrush, a footprint. However, it was neither a self-therapy nor a self-rescue strategy in the traditional sense. Although my work is autobiographical, it does not embody me in the strict sense of the word. I use my personal experience as a starting point, which I translate into a universal language that anyone can identify with. I try to articulate the themes that I involuntarily experience. The frail body, the illness, the need for medical help, and exhaustion are still taboo topics in our society. It took a long time even for me to be able to "take a leap of faith" and talk openly about the changes I was going through - whether physical or external ones in the form of social stigma and ableism. In the works *Together, The Path* and *My Body: An Obstacle*, I transformed those experiences into a visual language that transcends my individual story. I don't work with the literal meaning of the words, but with symbols, imprints, and gestures. The objects I use are not only documents of my life, but also bearers of broader meanings – whether it be the blister packaging of medicines in the *Rising Against All Odds* – *The Immanence of Transcendence*, or my old pacemaker in the *Heart*. In this way, I preserve my own integrity while creating a space in which viewers can read their own stories of vulnerability, exclusion, hope, or crossing their own boundaries."

Zorka Lednárová

Jana Babušiaková: *Po strednej umeleckej škole odbor keramika si išla v roku 1995 študovať sochárstvo na VŠVU. V tom období to asi nebol odbor, ktorý si vo veľkej miere vybrali mladé ženy.*

Zorka Lednárová: Už na Šupke som chcela študovať kameňosochárstvo alebo aspoň rezbu, no v tom období to dievčatám jednoducho nebolo umožnené. Preto som si vybrala keramiku – z ponuky sa mi zdala najpríťažlivejšia a zároveň bola i trojrozmerná. Bolo pre mňa prirodzené pokračovať po maturite na VŠVU štúdiom sochárstva.

Jana Babušiaková: *Koľko vás žien bolo v ročníku?*

Zorka Lednárová: V našom ročníku som bola jediná žena. V tom čase bolo študentiek sochárok naozaj veľmi málo. Keď som nastupovala, vo všetkých troch sochárskych ateliéroch naprieč ročníkmi (bakalárskymi aj magisterskými) nás bolo dokopy približne šesť. Na odbor, ktorý bol dlhodobo vnímaný ako mužský, je to naozaj zanedbateľné číslo.

Jana Babušiaková: *Študovala si u Juraja Meliša. Aký bol jeho prístup ako pedagóga, špecificky k ženám sochárkam?*

Zorka Lednárová: Keď som prišla k Jurajovi Melišovi do ateliéru, práve z neho odišla Ilona Németh, takže som mala v ateliéri výlučne mužských kolegov. S Melišom sme si veľmi rozumeli – bol priateľský, otvorený a často sme dlhé hodiny spolu debatovali. Páčilo sa mi, že si vypočul moje nápady a argumenty, a pritom mi nevnucoval svoj názor. V tom období ma zaujímali témy ekológie a vplyvy narastajúceho kapitalizmu. Aj keď v Melišovom ateliéri neboli inštalácie ani konceptuálne umenie typickým médiom, podporoval rozvoj môjho myslenia a tvorby. Spomínam si, že nás nútil odovzdávať nespočetné množstvo kresieb, o čom som sa s ním často hádala, keďže som nepatrila k študentom, ktorí hľadajú ideu či formu s ceruzkou v ruke. Mojm veľkým sklamaním však bolo, keď sa išlo na sochárske sympóziu a Meliš ma ako jedinú nezobral. Nechal ma pracovať v ateliéri s odôvodnením, že som predsa len žena a nemôžem sa vyrovnáť chlapcom. V tom momente som mala pocit, že zle počujem! Takéto niečo som od neho naozaj nečakala – rovnosť sa zrazu nekonala. Sklamal ma ako pedagóg aj ako človek.

Jana Babušiaková: *Druhým výrazným pedagógom v tvojom štúdiu bol Ján Hoffstädter, u ktorého si končila diplomovú prácu.*

Zorka Lednárová: Po tom faux pas, keď ma Meliš nezobral na sochárske sympóziu, som už nedokázala pokračovať v jeho ateliéri. Mala som za sebou dva roky v zahraničí – rok v Nemecku a rok v Číne – a po skúsenosti umeleckej aj študentskej slobody a rovnosti na Západe bolo pre mňa veľmi ťažké vrátiť sa do prostredia, ktoré bolo v tom čase poznačené silnou hierarchiou, patriarchálnymi vzorcami a nerovným prístupom. Práve vtedy si otvoril ateliér Ján Hoffstädter a on mi doprial priestor, ktorý som potrebovala. Pamätám si, ako som mu úplne otvorene povedala, čo od štúdia uňho v ateliéri očakávam – absolútnu voľnosť. Usmial sa a povedal, že ma berie. Bol pre mňa ako ostrov v širom mori. V tom čase ma veľmi frustrovalo, že sme nemohli študovať a tvoriť interdisciplinárne, čo som vnímala ako systémovú chybu. Ján mi však túto voľnosť doprial. Mimoriadne dobre rozumel tomu, čo potrebujem: že pre mňa je najdôležitejšia idea a koncept a že výber média či materiálu má vychádzať z myšlienky, nie naopak. Nikdy na mňa netlačil, skôr ma povzbudzoval, aby som si rozširovala obzor a nebála sa postaviť za seba a svoju víziu. Až v jeho ateliéri som sa necítila oklieštená a mala som pocit, že sa môžem ďalej rozvíjať spôsobom, ktorý je pre mňa prirodzený.

Zorka Lednárová: *Srdce*, 2021, kardiostimulátor, z cyklu *Just a Moment*

Zorka Lednárová: Trinity, 2000, žula, nehrdzavejúca oceľ. Expo 2000, Chang-čou (Hangzhou), Čína

Jana Babušiaková: *Keď sa teraz spätne pozeráš na svoje štúdium, máš pocit, že ťa tvoji pedagógovia výrazne ovplyvnili? Ja vidím prepojenie s Melišovou tvorbou v tom, čo Katarína Bajcurová pomenovala „etickou naliehavosťou“, ale možno sa mýlim.*

Zorka Lednárová: Obaja pedagógovia ma niečím ovplyvnili a aj vďaka nim som dnes tam, kde som. S Melišom sme často diskutovali o dôležitosti formy pri vyjadrovaní myšlienky, o čitateľnosti posolstva a o vplyve umenia na spoločnosť. Veľa sme sa rozprávali o umení vo verejnom priestore, ktoré ma mimoriadne zaujímal a ktoré bolo jedným z hlavných dôvodov, prečo som chcela študovať sochárstvo. Ako som mu zvykla hovoriť, komorné „pracholapače“ som nikdy nechcela produkovať. Ďalšia osobnosť, ktorá ma počas štúdia výrazne ovplyvnila, bol Peter Roller. Obdivovala som spôsob, akým spájal východnú estetiku so západnou. Rada som sa s ním rozprávala a konzultovala. Vlastne práve vďaka nemu som sa rozhodla, že aj bez znalosti jazyka pôjdem koncom deväťdesiatych rokov študovať na Čínsku národnú akadémiu. Toto rozhodnutie malo pre moju ďalšiu tvorbu kľúčový význam.

Jana Babušiaková: *Na VŠVU si študovala na konci deväťdesiatych rokov (1995 – 2000), paralelne si však už začínala štúdium na Muthesius Hochschule für Kunst und Gestaltung v Kieli (1997 – 2002). Vnímala si rozdiel v spôsobe výuky na Slovensku a v Nemecku?*

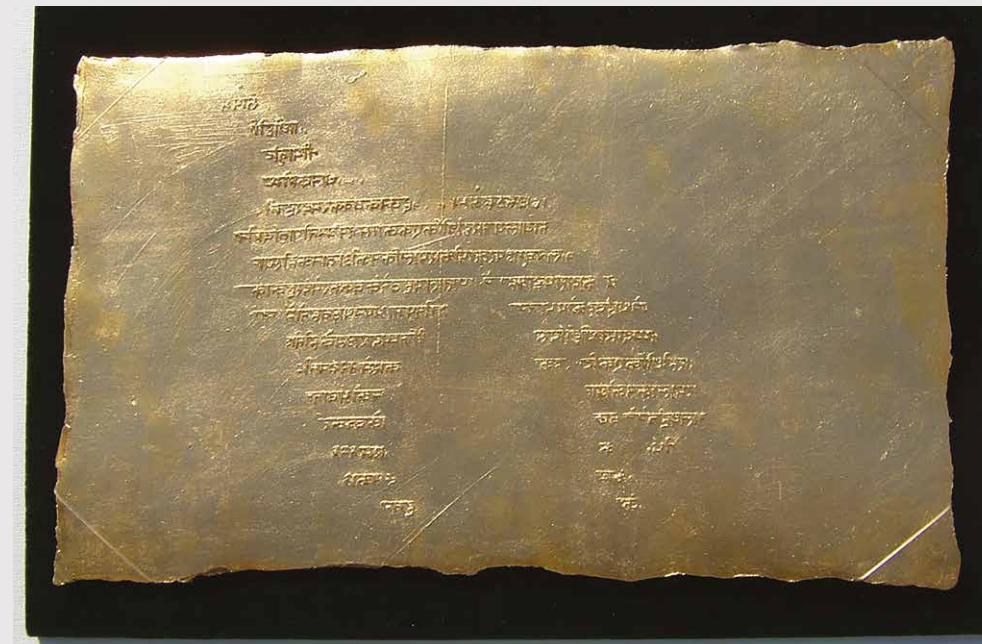
Zorka Lednárová: Pôvodne som išla do Nemecka ako Erasmus študentka VŠVU, na jeden semester, ktorý som si predĺžila na jeden rok. Tamajší spôsob výučby ma okamžite zaujal. Nebola to len úcta a kolegiálna rovnosť medzi študentmi a profesormi, ale aj skutočnosť, že všetci mali rovnaké postavenie a hlas. Študovala som v ateliéri sochárstva a projektového umenia. Spôsob výučby bol v mojich očiach až prekvapivo voľný. Študenti mali úplnú slobodu vo výbere témy aj materiálového spracovania. Počas semestra mohli navštevovať aj iné ateliéry a priučiť sa rôznym technikám. Dôraz sa kládol na samovzdelávanie, samostatné uvažovanie a schopnosť organizovať projekty či výstavy doslova od piky. To sa u nás v tom čase neučilo a pre môj osobný rozvoj to bolo kľúčové. Na druhej strane mi chýbalo takzvané klasické štúdium, ktoré sme mali na VŠVU. Až v Nemecku som si uvedomila, aké dôležité boli základy práce s rôznymi materiálmi, povinné kresby či modelovanie. U nás sa vyučovalo sochárstvo tradičnejším spôsobom, čo mi dalo pevný základ, a v mnohých veciach som bola pred spolužiakmi napred. Už počas prvého semestra v Nemecku som sa zúčastnila na súťaži na vytvorenie sochy do verejného priestoru na novo zrekonštruovanom sociálnom sídlisku – a túto súťaž som napokon vyhrala. Vyžadovalo si to viacero stretnutí s architektmi a práve toto komplexné riešenie ma veľmi zaujalo. Vtedy som si uvedomila, že presne takémuto typu práce by som sa chcela venovať aj v budúcnosti. Vrátila som sa na Slovensko dokončiť bakalársky diplom a vzápätí som sa opäť vrátila do Nemecka doštudovať, kde som videla väčší priestor pre svoj osobný aj umelecký rozvoj.

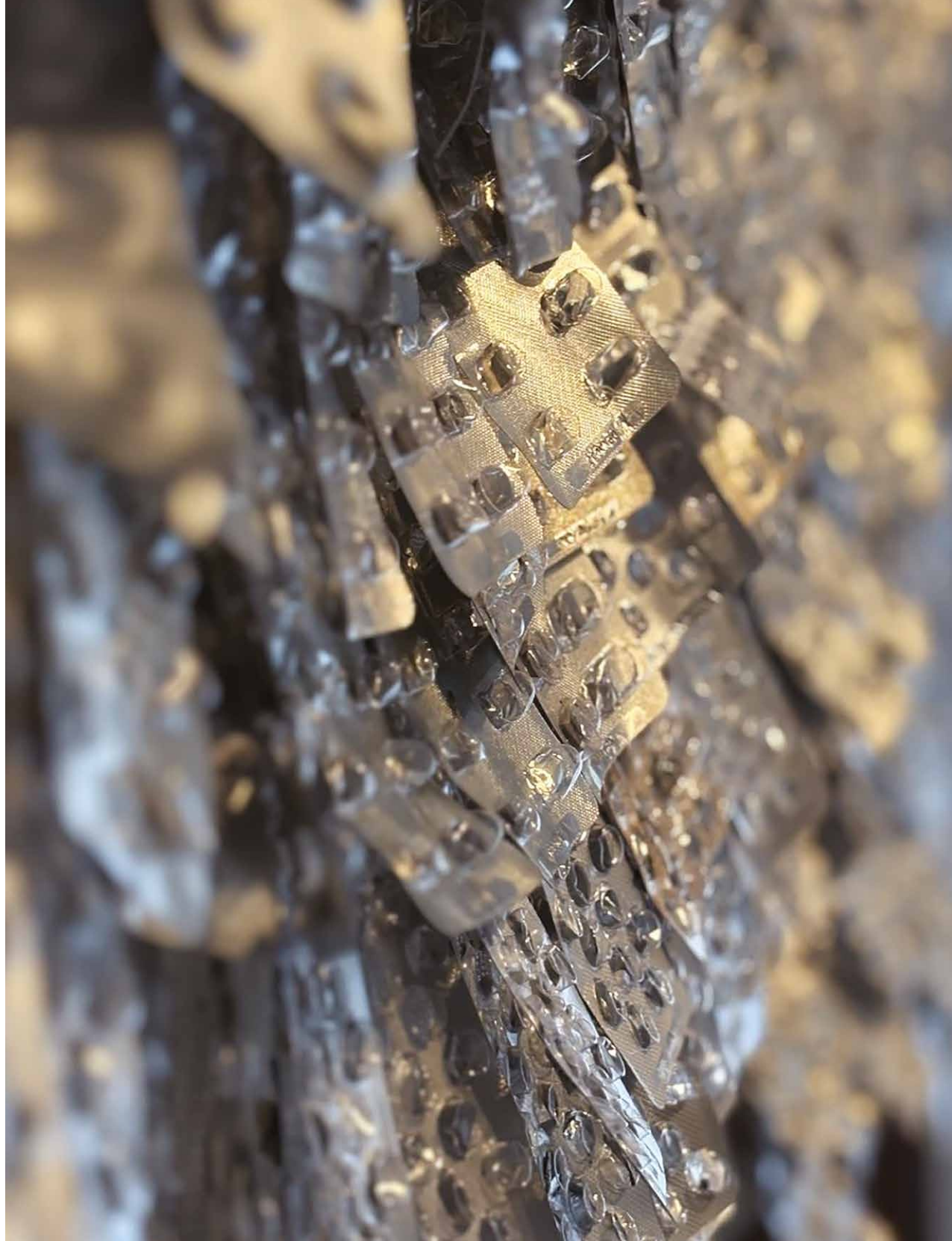

Zorka Lednárová: Signs & Locations, 2004, porcelán, zlato, zamat, drevo, 30 x 40 cm.
Séria 12 diel, celok a detail

Jana Babušiaková: Aké boli roky po škole? Pre mnohých sochárov ide o ťažké obdobie, tvorba sôch je priestorovo aj finančne náročná, zákaziek je málo. Ako si sa s týmto faktom vyrovnávala? Viem, že si už vtedy pracovala aj s inými médiami a materiálmi, napríklad s papierom. Ako ti tieto iné prístupy pomohli?

Zorka Lednárová: Počas štúdia na Muthesius Kunsthochschule som sa okrem iného aktívne venovala aj voľnej grafickej tvorbe, ktorá mi poskytovala základné živobytie. V tom období sa veľkoformátové grafiky veľmi dobre predávali. Malé komorné sochy ma nezaujímali a tvorba veľkých objektov by bola finančne aj priestorovo náročná. Aj preto som sa rozhodla nevenovať sa sochám formou klasickej ateliérovej tvorby. Pracovala som výlučne na dielach určených pre konkrétne miesto – či už v rámci sympózií, alebo projektov umenia vo verejnom priestore. Tento prístup mi poskytoval určitú slobodu a kontinuitu v ďalšej tvorbe. Okrem toho som mala šťastie na niekoľko štipendií, vďaka ktorým som mohla pokračovať vo voľnej tvorbe a aj v štúdiu. Absolvovala som postgraduálne štúdium na Inštitúte umenia v kontexte na UDK v Berlíne so zameraním na kurátorstvo, výstavné projekty, umenie vo verejnom priestore a kultúrnu politiku. Kurátorstvo ma natoľko oslovilo, že som spolu s dvoma kolegami založila výstavný priestor OKK (Orgán kritického umenia) – Raum 29, kde sme programovo prezentovali angažované umenie. Za náš program sme získali ocenenie od Berlínskeho senátu, ktoré nám umožnilo bezstarostné fungovanie na najbližší rok. V tom čase som už bola dávno mamou a musela som sa poriadne obracať, aby som skĺbila rolu matky samozivitelky, umelkyne a kurátorky. Kombinácia voľnej tvorby, kurátorstva, práce vo verejnom priestore a získavania umeleckých a pracovných štipendií sa napokon stala pevnou a udržateľnou bázou môjho života.

Zorka Lednárová: A predsa vzlietnuť – imanencia transcencie, 2025, inštalácia, blistre z liekov, detail. Záber z výstavy Sedimenty sveta, Galéria mesta Bratislavy, Pálffyho palác, 2025

Zorka Lednárová: A predsa vzlietnuť – imanencia transcendencie, 2025, inštalácia, blistre z liekov.
Záber z výstavy Sedimenty sveta, Galéria mesta Bratislavy, Pálffyho palác, 2025

Proces vzniku diela Stopy. Foto: Peter Ilčík

Jana Babušiaková: *V твоjich dielach silno vnímam prvky východného myslenia, najmä z hľadiska jednoty protikladných princípov, ako aj odkazy na zenový budhizmus. Absolvovala si aj štúdium v Číne (1998 – 1999), dokonca si tam pre Expo 2000 pripravila sochu. V čom ťa priťahuje tento typ uvažovania o svete oproti západnému myšlienkovému svetu?*

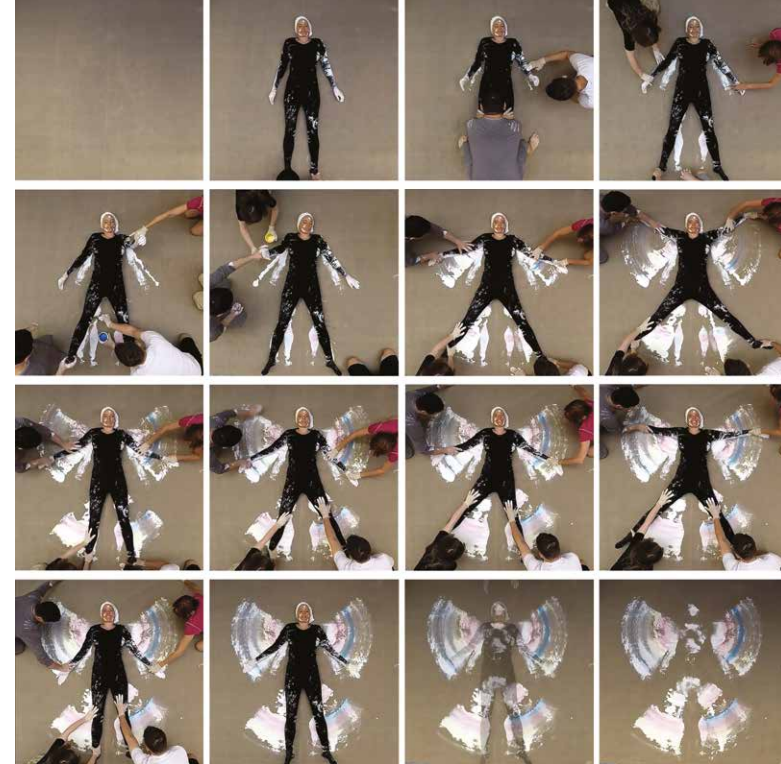
Zorka Lednárová: Ázia ma vždy fascinovala. V tínedžerskom veku som koketovala s východnými náboženstvami a priťahovali ma rôzne smery od zenového budhizmu cez taoizmus až po konfucianizmus. Počas štúdia v Nemecku som zistila, že škola, ktorú som navštevovala, mala podpísanú dohodu s Čínskou národnou akadémiou, no za päť rokov tam nevystoval ani jeden študent. Dostala som tak jedinečnú príležitosť spoznať Východ na vlastnej koži. Bola to krásna, no zároveň aj náročná skúsenosť. Najsilnejšie som vnímala jazykovú bariéru, pretože v tom čase sa v Číne prakticky nedalo dohovoriť cudzím jazykom. Práve to ma motivovalo začať sa učiť čínštinu. Ľudia aj kultúra boli úplne iné, než na čo sme zvyknutí v Európe. Fascinovala ma ich pracovná morálka, nasadenie a schopnosť sústrediť sa na detail. Spolu s mojím profesorom som pracovala na šesťmetrovej realistickej soche čínskeho básnika – bola to neopísateľná skúsenosť a zároveň obrovská škola. Počas štúdia na Čínskej národnej akadémii som mala možnosť osvojiť si množstvo tradičných výtvarných postupov, ktoré obohatili moje zručnosti aj celkové uvažovanie o tvorbe. Vďaka spolužiakom z rôznych krajín sveta som sa ponorila nielen do štúdia náboženstiev, ale aj do hlbšieho chápania kultúrnych a sociálnych prepojení. Vo východnom myslení ma oslovila najmä spätosť s prírodou, schopnosť vidieť krásu v nedokonalosti a prirodzené prijímanie protikladov

Zorka Lednárová: Stopy, 2023, akryl na plátne. Inštalácia z výstavy Cesta mesta, Galéria Medium, Bratislava. Foto: Ján Šipöcz

Zorka Lednárová: Anjel, videozáznam
z performance, 2023

Zorka Lednárová: Anjel,
2023, akryl na plátne
200 × 200 cm

ako súčastí jedného celku. Tento spôsob uvažovania ma naučil vnímať svet menej lineárne a viac v súvislostiach – ako prepojený organizmus, v ktorom sa jednotlivé prvky navzájom ovplyvňujú a dopĺňajú. V Číne som zároveň silno vnímala dôraz na estetiku. V umení bolo dôležité, aby dielo pôsobilo harmonicky, aby malo krásu, ktorá diváka vtiahne a otvorí mu cestu k myšlienke. Tento aspekt mi v európskom kontexte občas chýbal. Často sa kládol dôraz na koncept, ale menej na vizuálnu kvalitu, ktorá môže byť kľúčom k čitateľnosti diela. Uvedomila som si, že chcem vytvárať práce, ktoré nesú jasné poslanstvo, ale zároveň majú estetickú silu. Pre mňa je dôležité, aby forma a myšlienka neboli v opozícii, ale aby sa navzájom podporovali. Estetika nie je ornament, je to spôsob, ako divákovi umožniť vstúpiť do diela, pochopiť ho a prežiť ho. Popri tejto fascinácii krásou a filozofiou som však počas jedného roka zažila aj odvrátenú stranu reality – politickú a sociálnu perzekúciu. Dennodenný kontakt s kontrolou, obmedzovaním slobody a so strachom, ktorý bol prítomný v bežnom živote, vo mne zanechal silnú stopu. Tieto skúsenosti sa neskôr prirodzene pretavili do mojej tvorby, do tém, ktoré riešim, do spôsobu, akým pracujem so symbolmi, aj do môjho citlivého vnímania moci a jej vplyvom na jednotlivca. Zásadne ovplyvnili môj pohľad na svet a dodnes formujú to, ako rozmyšľam o umení, spoločnosti a zodpovednosti tvorcu. Rok po mojom štúdiu na Čínskej národnej akadémii ma na základe verejnej súťaže vybrali, aby som vytvorila dielo *Trinity* pre Expo 2000, ktoré sa konalo v čínskom Chang-čou (Hangzhou). V názve som zámerne použila kresťanskú tému Svätej Trojice ako alegorický prostriedok na kritiku dogmatického a rigidného spoločenského systému vtedajšej Číny. Dielo pozostáva z troch samostatných objektov, ktoré spolu vytvárajú jeden celok. Základom sú bludné kamene z čiernej žuly, vylovené z miestnej rieky. Tieto kamene prešli od doby ľadovej dlhú cestu a nesú v sebe pečať času, pohybu a prirodzenej transformácie. Do každého z nich som zasadila vyleštenú oceľovú šošovku rovnakej veľkosti. Na prvý pohľad pôsobia identicky, no v skutočnosti sú odlišné – jedna je konkávna, druhá konvexná a tretia plochá. Tieto tri optické formy odrážajú okolie vždy iným spôsobom. Divák tak získava tri rozdielne pohľady na tú istú realitu. Pre mňa to bola metafora toho, ako sa skutočnosť mení podľa perspektívy, ako ju deformujú systémy, ideológie či mocenské štruktúry – a ako je dôležité vidieť svet v jeho komplexnosti, nie iba cez jednu „predpísanú“ optiku.

Jana Babušiaková: *Písmo je ďalším dôležitým prvkom, s ktorým si pracovala vo viacerých sériách. A nemusí pritom niesť žiadny konkrétny obsah. Ako vnímaš písomný znak vo svojej tvorbe?*

Zorka Lednárová: Práve po návrate z Číny začalo mať písmo v mojich viacerých dielach kľúčovú rolu. Považujem ho za jeden z najdôležitejších objavov ľudstva, posúvam ho na úroveň objavenia ohňa. Písmo si vyžaduje schopnosť abstrakcie, predpokladá symbolické myslenie a komunikačné zručnosti. Umožňuje uchovávať, zhromažďovať a organizovať skúsenosti, a tým sa stalo základným kameňom civilizačného rozvoja. V histórii sa zmena písma viazala na náboženstvo či na politické ambície krajiny. Vo svojich dielach ho preto používam ako nástroj poukazujúci na kultúrnu identitu, migráciu, globalizáciu, ale aj na históriu kolonializmu – na to, ako západný svet dobýval jednotlivé krajiny a ako tieto krajiny preberali jeho kultúrne zvyky vrátane písma. To, čo dnes vidíme vo svete, je dôsledok výbojov a mocenských presunov posledných päť storočí. Písmo ako symbol kultúrnej spolupatričnosti je ústrednou témou viacerých mojich sérií, najmä *Signs and Locations* a *2000 n. l.* V týchto dielach nejde o konkrétne slová či jazyky, ale o samotné písomné systémy – o ich vizuálnu logiku, rytmus a identitu. Zaujíma ma, ako písmo funguje ako znak príslušnosti, ako vizuálny kód, ktorý nesie pamäť kultúry. V iných dielach a sériách, napríklad v *Ensó: Tertium Quid*, pracujem s písmom ako so sprostredkovateľom reči, významu a komunikácie. Písmo tu nie je len znakom, ale médiom, ktoré prepája myšlienku s divákom. Fascinuje ma jeho schopnosť byť zároveň abstraktné aj konkrétne, univerzálne aj hlboko kultúrne zakorenené.

Jana Babušiaková: *Približne od roku 2018 vnímam v tvojej tvorbe výrazný posun k záujmu o krehkosť a obmedzenia ľudského tela, ktorý súvisí s tvojím zdravotným stavom. V dielach používaš vlastné*

zdravotné pomôcky, obaly od liekov a otvorene tematizuješ vlastné pocity bezmocnosti, vyčerpania i hnevu. Do akej miery vnímaš svoju súčasnú tvorbu ako formu sebazáchovnej stratégie či autoterapie a ako pri práci s vlastnou skúsenosťou nastavuješ mieru odhaľovania a konštruovania naratívu, aby si si zachovala osobnú integritu a zároveň vytvorila priestor pre univerzálnejšie čítanie diela?

Zorka Lednárová: V posledných rokoch sa môj zmenený zdravotný stav stal neprehliadnuteľnou súčasťou mojej tvorby. Choroba ma prinútila konfrontovať sa s vlastným telom, s jeho limitmi, krehkosťou aj so závislosťou od pomôcok a liekov, ktoré sa prirodzene stali súčasťou mojich diel. Invalidný vozík sa premenil na nástroj tvorby – na predĺženú ruku, štetec, stopu. Nejde však o autoterapiu ani o sebazáchovné stratégie v tradičnom zmysle slova. Aj keď je moja tvorba autobiografická, nestelesňujem sa v nej doslovne. Osobnú skúsenosť používam ako východisko, ktoré pretavujem do univerzálneho jazyka – tak, aby sa v ňom mohol nájsť ktokoľvek. Snažím sa pomenovať témy, ktorými si nedobrovoľne prechádzam. Témy chradnúceho tela, choroby, závislosti od medicínskej pomoci či vyčerpania sú v našej spoločnosti stále tabuizované. Aj mne dlho trvalo, kým som bola schopná „vyjsť s kožou na trh“ a otvorene hovoriť o zmenách, ktoré prežívam – či už telesných, alebo tých, ktoré prichádzajú zvonka v podobe spoločenského vymedzovania a ableizmu.¹ V dielach *Spolu*, *Cesta* či *Moje telo: prekážka* tieto skúsenosti transformujem do vizuálneho jazyka, ktorý presahuje individuálny príbeh. Nepracujem s doslovnosťou, ale so symbolom, stopou, s gestom. Predmety, ktoré používam, nie sú len dokumentom môjho života, ale nositeľmi širších významov – či už ide o blistre liekov v diele *A predsa vzlietnuť* – *imanencia transcendencie*, alebo o môj starý kardiostimulátor v diele *Srdce*. Takto si zachovávam osobnú integritu a zároveň vytváram priestor, v ktorom môže divák čítať vlastné príbehy o zraniteľnosti, vymedzení, nádeji či túžbe prekročiť vlastné hranice.

Jana Babušiaková: *Krehkosť tela by v ideálnom prípade mala vyvážať pevnosť spoločnosti. To je tiež jedna z častí tvojich posledných prác spojených s (bez)bariérovosťou verejných priestorov. Vychádzaš priamo do ulíc miest a nebojíš sa ísť do konfrontácie. Aké sú tvoje skúsenosti so stretnutiami s ľuďmi, ako reagujú na obmedzenie, ktoré im vytváraš?*

Zorka Lednárová: Vďaka vlastnej skúsenosti so zmenenou mobilitou som sa prirodzene dostala k problematike bezbariérovosti a bariérovosti. Nejde pritom len o fyzické prekážky v priestore, ale aj o sociálne a mentálne bariéry, ktoré sú často ešte pevnejšie a menej viditeľné. Tieto vrstvy bariér sa prelínajú a formujú každodennosť ľudí so zdravotným znevýhodnením – a práve to sa stalo jednou z kľúčových tém mojej tvorby. Dlhodobu prácu na projekte *Cesta mesta*, ktorý stále rozvíjam. Neoddeliteľnou súčasťou projektu sú akcie vo verejnom priestore, či už prostredníctvom angažovaných samolepiek, alebo zväčšených schodíkov, ktorými sme upozorňovali na neprístupnosť miest. Jedným z kľúčových cieľov týchto akcií je aj osвета: vysvetľovať, prečo je dôležité vytvárať inkluzívne prostredie, a ponúkať i konkrétne možnosti, ako bariéry odstraňovať. Tieto intervencie som realizovala vo viacerých mestách na Slovensku, v Česku aj v Nemecku. Reakcie boli veľmi rôznorodé od porozumenia, záujmu a ochoty riešiť problém až po nepochopenie, agresiu či dokonca situácie, keď na mňa ľudia zavolali políciu. Každá forma reakcie je však dôležitá a poukazuje i na stav spoločnosti. Aj konflikt, aj súhlas, aj zvedavosť. Len cez interakciu sa spoločnosť učí vnímať, že bariéry nie sú abstraktný problém, ale konkrétna skúsenosť mnohých ľudí. A ak chceme niečo zmeniť, musíme o tom hovoriť, ukazovať to a otvárať priestor pre dialóg, aj keď je niekedy nepríjemný.

¹ *Ableizmus* (z angl. *able* – schopný) je pojem označujúci diskrimináciu na základe telesného, mentálneho, zmyslového či akéhokolvek iného znevýhodnenia.